

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΟΥΤΣΟΣ

ROSA LUXEMBURG
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΝΤΕΤΕΡΜΙΝΙΣΜΟΣ ή ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΣ;

Στον Λευτέρη Ελευθερίου

I.

Η υπόθεση εργασίας, την οποία επιχειρεί να τεκμηριώσει η παρουσία ανακοίνωση, θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: οι μετατοπίσεις, που υφίσταται η σκέψη της R. Luxemburg και οι οποίες είναι ήδη αισθητές πριν από την ολοκλήρωση της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας, βαθαινουν ολοένα και περισσότερο το χάσμα ανάμεσα στον οικονομικό ντετερμινισμό και τον πολιτικό ακτιβισμό. Αυτή ακριβώς η διχοστασία, στη βαθμιαία της ανάπτυξη, συνιστά την πεμπτούσια της Luxemburg ως θεωρητικού που κινείται μέσα στις ιδεολογικές συντεταγμένες της Β' Διεθνούς και συνάμα τις υπερβαίνει. Έτσι η ανακοίνωση αυτή με μια μέθοδο ιστορικο-κριτική θα παρακολουθήσει την τροχιά που συγκροτούν οι διαδοχικές φάσεις της σκέψης της Luxemburg, αποσκοπώντας στην ανασυγκρότηση των κυριότερων δομών της με οδηγητικό νήμα τους όρους που καθιστούσαν κάθε φορά περισσότερο εμφανή την εύθραυστη ισορροπία ανάμεσα στη βεβαιότητα που προσπόριζε ο οικονομικός ντετερμινισμός και στη θεμελίωση ενός πολιτικού ακτιβισμού. Η ερμηνευτική επομένως κατεύθυνση που σκιαγραφείται εδώ, αξιοποιώντας βέβαια τις βιο-εργογραφικές συνθέσεις των Frölich, Badia και Netti, δεν συμφωνεί με την ένταξη της Luxemburg στο «θεωρητικό αριστερισμό» (Althusser 1968: 93) και εμφανίζεται επίσης αρκετά δύσπιστη στα εκάστοτε εγχειρήματα κατασκευής ενός «λουξεμπουργικισμού». Δηλαδή προσπαθεί να απεμπλακεί και από τις σημερινές επιβιώσεις των προσεγγίσεων που καθιέρωσαν οι συγκρουόμενοι επίγονοι του Λένιν, χωρίς βέβαια να εξαιρείται και ο Gramsci (1932-1934:1613) που έβλεπε στη Luxemburg το «θύμα της οικονομιστικής πρόληψης και μιας πρόληψης για το αυθόρμητο». Στη διεργασία βέβαια αυτής της απεμπλοκής και σε επιμέρους σημεία, όπως ήταν το πρόβλημα της συνέχειας και της ασυνέχειας στη σκέψη της, αξιόλογη υπήρξε η συμβολή των M. Löwy (1979) και N. Geras (1976).

II.

Από αρκετές δεκαετίες τώρα είχε παγιωθεί η εικόνα, ιδίως μετά τη σύσκεψη του Zimmerwald και φυσικά μετά την ίδρυση της Γ' Διεθνούς και τη δολοφονία της Luxemburg και του Liebknecht, μιας εξ υπαρχής ρεφορμιστικής στρατηγικής που τηρούσε στην πολιτική της η γερμανική σοσιαλδημοκρατία. Αυτή η μονοσήμαντη αντιμετώπιση ενός ολοένα διευρυνόμενου κινήματος και ο προφανής συμψηφισμός διαφορετικών χρονικών του στιγμών είχε οδηγήσει στην ακόλουθη αναδιατύπωση της στρατηγικής του SPD: η εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού προϋποθέτει αναγκαία την ωρίμανση του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Αυτή η «σταδιοκρατία» ωστόσο δεν προκύπτει ρητά από τις επίσημες επεξεργασίες του SPD, που θεωρούσε τον εαυτό του επαναστατικό κόμμα εξουσίας (Kautsky 1893/1894: 368· 1909: 52) σε μια κοινωνία που φαινόταν «ώριμη» για το σοσιαλιστικό της μετασχηματισμό. Αντίθετα, αφορούσε τον τρόπο εφαρμογής του γενικού στρατηγικού σχεδίου της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας σε μιαν «ανώριμη» κοινωνία, όπως λογουχάρη ήταν η ρωσική. Επομένως ο «μενσεβικισμός», στην οριστική μορφοποίηση του οποίου συνέβαλε με το κύρος του ο «Ρώσος Kautsky», ο Πλεχάνωφ, δεν υπήρξε η πεμπτουσία της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας που από την εποχή του προγράμματος της Ερφούρτης, το 1891, πίστευε ότι η οικοδόμηση «μιας νέου τύπου κοινωνίας στη θέση της σημερινής δεν είναι πια μόνο κάτι το επιθυμητό, αλλά έγινε και κάτι το αναπόφευκτο» (Kautsky 1892: 86).

Αυτή βέβαια η επίκληση της «Naturnotwendigkeit» για την έλευση του σοσιαλισμού, που καταδεικνύεται στο πρώτο μέρος του προγράμματος της Ερφούρτης και το οποίο γράφτηκε από τον Kautsky (1904: 74) ως παράφραση της ενότητας του *Κεφαλαίου* που τιτλοφορούνταν «Η ιστορική τάση της καπιταλιστικής συσσώρευσης», μεγιστοποιούσε την οργανωτική ανάπτυξη του SPD που δεν χρησιμοποιούσε ωστόσο τον ιστορικό φαταλισμό ως άλλοθι της απραξίας του (Kautsky 1894/1895: 710· 1897: 237) και συνάμα κατέφασκε στη δυνατότητα της πρωτοπορίας να «εισαγάγει» την ταξική συνείδηση στα πολλαπλασιαζόμενα κοινωνικά του ερείσματα (Kautsky 1901/1902: 80). Σ' αυτά ακριβώς τα θέματα η επικρατούσα κατεύθυνση της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας είχε την ίδια πάντα θέση, τουλάχιστον ως τις παραμονές του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, διαβλέποντας ότι δεν είχε τερματισθεί η εποχή των «αποφασιστικών αγώνων», υποστηρίζοντας ότι «δεν είμαστε ούτε υπέρ της νομιμότητας με κάθε θυσία, ούτε υπέρ της επανάστασης με κάθε θυσία» και αποφεύγοντας να συνεργασθεί με τα αστικά κόμματα, «πουλώντας σε μια αστική κυβέρνηση την πολιτική της δύναμη» (Kautsky 1909: 105, 49, 111).

III.

Η Rosa Luxemburg, μετά από μακρές σπουδές στη Ζυρίχη, διαμορφωμένη μαρξίστρια που καθοδηγούσε το ισχύον «Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα του Βασιλείου της Πολωνίας», εγκαταστάθηκε το Μάιο του 1898 στο Βερολίνο και κατά την ίδια περίοδο έγινε μέλος του SPD. Δύο χρόνια νωρίτερα είχε φιλοξενηθεί συνεργασία της στο θεωρητικό όργανο αυτού του κόμματος *Die Neue Zeit* και τώρα, παίρνοντας μέρος στη σθεναρή απόκρουση των «αναθεωρητικών» αντιλήψεων του Bernstein, δημοσιεύει το *Sozialreform oder Revolution?* (1899). Μια κύρια πλευρά της σκέψης της, που εμπλουτίζεται ή αναδιατάσσεται στη συνέχεια χωρίς να απεμπολεί τον αρχικό της πυρήνα, ανταποκρίνεται σε ό,τι η ίδια ονομάζει «επιστημονική θεμελίωση του σοσιαλισμού» ή ακριβέστερα «ώς σήμερα ισχύουσα σοσιαλιστική θεωρία» και η οποία συνοψίζεται στο εξής τρίπτυχο: «πριν απ' όλα στην αύξουσα αναρχία της καπιταλιστικής οικονομίας που καθιστά αναπότρεπτη την καταστροφή της· δεύτερο στην προϊούσα κοινωνικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας που δημιουργεί τις θετικές αφετηρίες της μελλοντικής κοινωνικής ευταξίας και τρίτο στην αύξουσα δύναμη και ταξική επίγνωση του προλεταριάτου, το οποίο σχηματίζει τον ενεργητικό παράγοντα της επικείμενης ανατροπής» (1899: 374, 375).

Οι «θεμελιώδεις αυτοί στόχοι» του «επιστημονικού σοσιαλισμού», τους οποίους αμφισβητούσε ριζικά στην ενδοκομματική συζήτηση του SPD ο Bernstein, ήδη είχαν ενσωματωθεί στο πρόγραμμα της Ερφούρτης και στη θεωρητική σκευή της Luxemburg πλαισιώνονται με τη βεβαιότητα για την επιστημονικότητα του μαρξισμού και για τον καθορισμό του «τελικού σκοπού» («Endziel») της ταξικής πάλης του προλεταριάτου που συνίσταται στην «κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας και την κατάργηση του συστήματος της μισθωτής εργασίας» (1899:375, 369). Ο μαρξισμός σ' αυτή τη συνάφεια δεν εξαντλείται σε μια μόνο επιστήμη, αλλά ταυτίζεται με τη «διαλεκτική» και την «υλιστική αντίληψη της ιστορίας» και πραγματοποιείται ως «τρόπος του σκέπτεσθαι του επαναστατικού προλεταριάτου» (1899:445). Από την προοπτική της υπέρβασης των ταξικών αντιθέσεων της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, με τη συμμόρφωση προς τις σχετικές απόψεις του Engels για το «τέλος της φιλοσοφίας» που με τη σειρά τους ανατρέχουν στους νεογεωμετρίανους και τον Hegel, πιθανολογείται και το τέλος του μαρξισμού ως τρόπου σκέψης των κοινωνικών δυνάμεων που πραγματοποιούν αυτή τη διαδικασία (1903:377· πρβλ. 22-7-1899: 490).

Το ίδιο θα συμβεί, ειδικότερα, και για την πολιτική οικονομία (στην οποία είχε επιδοθεί η Luxemburg ως διάδοχος του Hilferding στην Κομματική σχολή του Βερολίνου), καθώς το τέλος της συνεπάγεται το γεγο-

νός ότι η «παγκόσμια οικονομία οργανώνεται προγραμματισμένα», δηλαδή την κοινωνική επανάσταση των «ταξικά συνειδητών προλεταρίων» όλων των χωρών που μόνον αυτοί αποτελούν το «επιδικτικό της ακροατήριου». Απ' αυτή την άποψη επιβεβαιώνεται η προσδοκία του Lassalle ότι «όταν η επιστήμη και οι εργαζόμενοι, αυτοί οι δύο αντίθετοι πόλοι της κοινωνίας, αγκαλιαστούν, θα καταπνίξουν στην αγκαλιά τους όλα τα εμπόδια του πολιτισμού» (1907-1914: 592, 593· πρβλ. 1901:157). Μ' άλλα λόγια ένας «ιδιαιτέρος σύνδεσμος» σφυρηλατείται ανάμεσα στην πολιτική οικονομία ως επιστήμη και το σύγχρονο προλεταριάτο ως «επαναστατική τάξη», ακριβώς γιατί ο εισηγητής της πρώτης, ο Marx, τοποθετήθηκε από την τελευταία σε μια «ψηλότερη σκοπιά», από την οποία μπόρεσε να εποπτεύσει τα «όρια των αστικών οικονομικών μορφών» (1905: 469).

Εκείνο όμως που είχε προβληθεί από την οικονομική θεωρία του Marx, κατά την ερμηνευτική προσέγγιση του *Κεφαλαίου* που επιχείρησε ο Kautsky (1886) και η οποία επιβλήθηκε στις θεωρητικές επεξεργασίες του SPD, όχι μόνο ως την αμφισβήτηση που εκτόξευσε ο Bernstein, ήταν ένας ντετερμινισμός της οικονομικής ζωής που προεξοφλούσε τη νομοτελειακή έλευση του σοσιαλισμού. Το θεώρημα της «φυσικής αναγκαιότητας», που είχε μετατραπεί σε «μαγικό κλειδί» των αναλύσεων της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας και είχε εμβολιασθεί με τη δαρβινίζουσα υπαγωγή της επανάστασης στην ιδέα της «μεταλλαγής», σε μια περίοδο που ο εξελικτισμός κράτησε ψηλά την αισιοδοξία των σοσιαλιστών που οργανώνονταν με την απειλή του «*Sozialistengesetz*», εμφανίζεται και στο έργο της Luxemburg *Sozialreform oder Revolution?* με τη μορφή της «αναπότρεπτης καταστροφής» του καπιταλισμού. Η «ιστορική αναγκαιότητα της σοσιαλιστικής ανατροπής» σημαίνει ότι μέσα στις συνθήκες της ίδιας της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας ανευρίσκονται οι προποϊθέσεις για την πραγματοποίηση του σοσιαλισμού (1899: 375, 376, 409).

Η θέση πάντως αυτή της Luxemburg, που έχει πάντα ορισμένα συμφραζόμενα και τα οποία θα αναλύσω αμέσως παρακάτω, υπογραμμίζεται και στο έργο της *Die Akkumulation des Kapitals*, στο οποίο ο καπιταλισμός φέρεται να επισπεύδει τον αφανισμό του διανύοντας την ιμπεριαλιστική φάση της συσσώρευσης, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να υπερνικήσει την «αντικειμενική ιστορική αναγκαιότητα» της καταστροφής του. Η αδιαμφισβήτητη αυτή πρόγνωση, που την καθιστά οξύτερη η διαπίστωση ότι η περαιτέρω επέκταση του καπιταλισμού στις μη καπιταλιστικές αγορές τερματίζεται, συνεπάγεται για την Ευρώπη «μια σειρά καταστροφών, κορύφωση των οποίων δεν μπορούσε παρά να είναι ή το τέλος του πολιτισμού ή η μετάβαση στο σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής» (1913: 364· 1921: 521).

IV.

Το δίλημμα αυτό, με τους όρους που το θέτει η Luxemburg, μας ωθεί χωρίς περιστροφές στην άλλη πλευρά της σκέψης της που αρνείται να συγκατανεύσει στην αποκλειστικότητα του οικονομικού ντετερμινισμού. Πρόκειται για μια διχοστασία που γίνεται ευκρινέστερη στις περιόδους που η Luxemburg διαφοροποιείται από την επικρατούσα κατεύθυνση του SPD, όντας μέσα ή έξω απ' αυτό, προβάλλοντας πεισματικά την προτεραιότητα του πολιτικού ακτιβισμού όχι ως έκφραση της δράσης του κόμματος, αλλά ως συμπύκνωση της ενεργητικής παρουσίας του προλεταριάτου. Τούτο συνιστά, κατά τη γνώμη μου, την ειδοποιό διαφορά της σκέψης της από τους υπόλοιπους μαρξιστές του καιρού της, προσφέροντας καίρια ερεθίσματα για την επίρρωση της πρόβλεψης του Marx, σύμφωνα με την οποία η ανατροπή του καπιταλισμού δεν θα επέλθει από τις «νομοτέλειες» της εξέλιξης των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά από την εσωτερική δυναμική που αναπτύσσεται στους αντιθετικούς κόλπους της κοινωνίας.

Το κλειδί για την κατανόηση αυτής της διχοστασίας είναι η δομική έννοια των γραπτών της «ιστορική αναγκαιότητα» («geschichtliche Notwendigkeit»). Εκτός από την οικονομική όψη, την οποία μόλις προσδιορίσαμε, η προσοχή της Luxemburg στρέφεται προς τον «ενεργητικό παράγοντα της επικείμενης ανατροπής» (1899:375). Οι πρώτες ενδείξεις αυτού του ενδιαφέροντος εμφανίζονται ήδη με την έναρξη του αιώνα μας στις αναλύσεις της για την κατάσταση του σοσιαλιστικού κινήματος στη Γαλλία, μετά την είσοδο του Millerand στην κυβέρνηση (1900/1901: 5-73), και στο Βέλγιο με την έκρηξη μιας «γενικής απεργίας» που φαινόταν να αποτελεί «πείραμα» για τη νικηφόρα εκπλήρωση της «ιστορικής αναγκαιότητας» (1901/1902: 212-219· 1901/1902: 229-248). Φυσικά δε θα παραλείπει να παρεμβαίνει στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι της Γερμανίας, της χώρας όπου με «κλασικό» τρόπο «ενσαρκώνει η σοσιαλδημοκρατία το σοσιαλισμό» (4-6-1902:254), και να κρίνει από μέσα τις δυνατότητες του «υποκειμενικού παράγοντα» για την τελεσφόρηση της επικείμενης ανατροπής μέσω μιας «επαναστατικής Realpolitik». Αν μάλιστα το «μυστικό της σοσιαλδημοκρατικής δύναμης» βρίσκεται στο ότι το «κόμμα των εργατών, με τη θεωρία του Marx σαν το νήμα της Αριάνδης στο χέρι, «γνωρίζει τι κάνει και επομένως κάνει ό,τι θέλει», τούτο σημαίνει την εμπάθυνση στην «υλιστική αντίληψη της ιστορίας», της οποίας απλώς τμήμα είναι η «θεωρία της καπιταλιστικής ανάπτυξης» (14-5-1903: 373, 371, 370), και κυρίως την αναζωογόνηση της διαλεκτικής (17-9-1901: 377· 1907: 215/216) για να αποκτηθούν έτσι τα «πνευματικά όπλα του αγώνα απελευθέρωσης» του προλεταριάτου (14-5-1903: 367).

Όταν η Luxemburg, κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου¹, αποφαίνεται τελεσίδικα για την «κρίση» της σοσιαλδημοκρατίας, δεν θα διστάσει να διακρίνει δύο «ιστορικές αναγκαιότητες», το κεφάλαιο και το νεκροθάφτη του, και να υπομνήσει ότι οι «άνθρωποι δημιουργούν μόνοι τους την ιστορία», χωρίς να περιμένουν τη νίκη του σοσιαλισμού να «πέσει σαν πεπρωμένο από τον ουρανό» (1916:160, 141). Ήδη στα μαθήματα της εθνικής οικονομίας τόνιζε ότι το τελευταίο μέρος τους αφορά τη «διδασκαλία της κοινωνικής επανάστασης του διεθνούς προλεταριάτου» (1907-1914:592) και στους επικριτές του βιβλίου της *Die Akkumulation des Kapitals* διευκρίνιζε ότι η παγκόσμια εξάπλωση του κεφαλαίου δεν εξαντλείται σε μια διαδικασία διευρυμένης αναπαραγωγής του, αλλά συνεπάγεται και την όξυνση των ταξικών αντιθέσεων που κορυφώνονται στην εξέγερση του διεθνούς προλεταριάτου (1921: 548-523).

Όταν η λήξη του παγκοσμίου πολέμου σήμαινε για τη Γερμανία τη συνθηκολόγηση και την αναταραχή στο εσωτερικό της, η Luxemburg πρωτοστατεί στη διαμόρφωση του προγράμματος του «Spartakusbund» με εννοιολογικό άξονα το δίλημμα: «σοσιαλισμός ή πτώση στη βαρβαρότητα» (14-12-1918: 443) καθώς και στην ίδρυση του KPD, επιμένοντας ότι η «διαλεκτική της ιστορίας» επαναφέρει τους συνειδητούς επαναστάτες στην εποχή του Κομμουνιστικού Μανιφέστου, οπότε η εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού ήταν «άμεση αναγκαιότητα» που προέκυπτε από την «ίδια την ιστορική εξέλιξη». Οι εκτιμήσεις αυτές οδηγούσαν στην επανερμηνεία των στόχων του προγράμματος της Ερφούρτης, με το οποίο η γερμανική σοσιαλδημοκρατία παρουσιαζόταν να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της στις *minimum* διεκδικήσεις και έκανε το σοσιαλισμό «απώτερο τελικό σκοπό». Κυρίως όμως υπονοούσε την εγκατάλειψη του τρόπου με τον οποίο «ζούσε ή ορθότερα πέθανε» το SPD, δηλαδή την προσκόλληση στη νόμιμη οδό της κοινοβουλευτικής πάλης, και επομένως τη διάλυση της αυταπάτης, που η καταγωγή της χρεώνεται στον Engels, ότι η εργατική τάξη μπορούσε να φτάσει στους στόχους της απλώς «κάνοντας την επανάσταση στους δρόμους». Ο «αληθινός μαρξισμός» αποσκοπεί στην επανασύζευξη των άμεσων διεκδικήσεων με τον «τελικό σκοπό» και για τούτο δακτυλοδεικτεί τον Kautsky ως κέρβερο του «απόλυτου κοινοβουλευτισμού» που υποχρέωνε το εργατικό κίνημα να δρα με βάση τους όρους που του έθετε η καπιταλιστική κοι-

1. Προφανώς για τις ανάγκες της δικής της επανέρχεται ένα πνεύμα άκαμπτου ιστορικού ντετερμινισμού, σύμφωνα με το οποίο η «*eherne Notwendigkeit*» αντιμετωπίζεται ως σύγκλιση «οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών ρήξεων». Έτσι μια επανάσταση δεν μπορεί να «κατασκευασθεί» και οι «απεργίες των μαζών», ειδικότερα, αποτελούν απλώς μια φάση της ταξικής πάλης, προς την οποία μας οδηγεί η «σημερινή εξέλιξη mit Naturnotwendigkeit» (20-2-1914: 396, 405).

νωνία, χωρίς να επιδεικνύει κάποια «σοβαρή διάθεση» να τους υπερνικήσει (31-12-1918: 488-512).

Στο διακηρυκτικό αυτό κείμενο, που ο πολεμικός του τόνος εξυφάνεται με την πρόθεση οι σημερινές αντιθέσεις με την ηγεσία του διασπασμένου πια SPD να χρεώνονται στο παρελθόν του, περιλαμβάνεται επίσης το δίλημμα που σημειώσαμε παραπάνω και το οποίο έχει σαφή μεθοδολογική σημασία για την κατανόηση της σκέψης της Luxemburg (Geras 1967: 27· Löwy 1973: 113-125 και 1979: 129). Δηλαδή το αν η ανθρωπότητα «ή βυθίζεται στη βαρβαρότητα ή σώζεται εγκαθιδρύοντας το σοσιαλισμό» σημαίνει τον οστρακισμό του μονοδιάστατου οικονομικού καταστροφισμού και την εξασφάλιση μιας διαζευκτικής έμβασης της ιστορίας που θα εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα της επαναστατικής παρέμβασης του προλεταριάτου. Μ' αυτήν ακριβώς την αίσθηση της ιστορίας διαπιστώνεται ότι αδυνατούμε να προβλέψουμε ό,τι «νομοτελειακά» θα επακολουθήσει και αποσαφηνίζεται ότι η επαναστατική διαδικασία εκτυλίσσεται «από τα κάτω προς τα πάνω», σύμφωνα άλλωστε με το «μαζικό χαρακτήρα» που απαιτεί η κοινωνική ανατροπή (31-12-1918: 50.66.76).

Αυτή ωστόσο η υπογράμμιση, με προφανή την αιχμή ότι ο σοσιαλισμός δεν εγκαθιδρύεται με «μερικά διατάγματα» (31-12-1918: 63) που συντάσσονται «στο πράσινο τραπέζι μιας ντουζίνας διανοουμένων» (1918: 360), είχε ήδη στοιχειοθετηθεί στην αρχική κριτική της Luxemburg στον «ακωβινισμό» της οργανωτικής δομής του μπολσεβικισμού (1904: 427) καθώς και στη θεωρητική επεξεργασία της εμπειρίας της από την πρώτη ρωσική επανάσταση που έδειξε ότι η «Madame ιστορία αποστρέφεται και με πλατύ χαμόγελο περιφρονεί τα γραφειοκρατικά στερεότυπα» (1906: 117· πρβλ. 151). Τα ειδικότερα όμως σημεία, που προσδιορίζουν τη διαφορετική αντίληψη της «ιστορικής αναγκαιότητας» και ωθούν στην ανατίμηση του «ενεργητικού παράγοντα της επικείμενης ανατροπής», καταγράφονται στο έργο της Luxemburg ήδη με την έναρξη του αιώνα μας. Αν η κατάρρευση του καπιταλισμού αντιμετωπίζεται πια ως αποτέλεσμα μιας «πολιτικής κρίσης» (1900: 809· πρβλ. 9-14. 10.1899: 571), υπονοείται η επίγνωση της ανάγκης να εγκαταλειφθεί ο οικονομικός ντετερμινισμός που πήγαζε από τη μετατροπή του μαρξισμού σε «αφηρημένη φυσική επιστήμη που αποκλείει την ιστορική διαδικασία» (Marx 1867: 393).

Αυτού του είδους η πρόσβαση στην ιστορία, με στόχο την απόρριψη των σχημάτων «γενικής και απόλυτης ισχύος» (1904: 436), προϋποθέτει τον ασυνήθιστο στους κόλπους του SPD διαχωρισμό φύσης και κοινωνίας και ιδίως την απεμπλοκή της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας από το δαρβινισμό που, όπως είδαμε, είχε επιβάλλει την ιδέα της εξέλιξης, τονώνοντας το ηθικό των σοσιαλιστών κατά την περίοδο που απαγορευόταν η κομ-

ματική τους δραστηριότητα. Έτσι όχι μόνο η παράσταση της πορείας του καπιταλισμού δεν μπορούσε να είναι ευθύγραμμη παρά ένα «απτότομο και αστραπιαίο Zick-zack» (1906: 153), αλλά και η κριτική της ιδέας της προόδου εμφανίζεται νόμιμη με κριτήριο την προσέγγιση της προταξικής και ιδίως τη σύλληψη της αταξικής κοινωνίας: «η ευγενική παράδοση του γκριζου παρελθόντος έτεινε έτσι το χέρι στις επαναστατικές προσπάθειες του μέλλοντος, ο κύκλος της γνώσης έκλεινε αρμονικά και απ' αυτήν την προοπτική ο σημερινός κόσμος της ταξικής κυριαρχίας και της εκμετάλλευσης που προβάλλεται σαν ο μοναδικός πολιτισμός και ο υψηλότερος σκοπός της παγκόσμιας ιστορίας, εμφανίζεται καθαρά σαν ελάχιστα μεταβατική βαθμίδα στη μεγάλη πολιτιστική πορεία της ανθρωπότητας» (1907-1914: 612).

Ο φορέας αυτής της σειράς των ιστορικών αλλαγών, κατά την αγαπημένη ορολογία της Luxemburg, είναι οι «μάζες» που αναπτύσσουν την επαναστατική τους δραστηριότητα «αυθόρμητα», δεν υποτάσσονται στα «σχήματα και τις συνταγές» (1906: 139· 1904: 436) των κομμάτων τους, αλλά αντίθετα εμπνέουν σ' αυτά τη στρατηγική και επιβάλλουν τη δημοκρατική τους λειτουργία, εφόσον ως προπομποί της νέας κοινωνίας θα έπρεπε σε ικανοποιητικό βαθμό, από τώρα κιόλας, να την ενσαρκώνουν. Για τούτο η Luxemburg αποδοκιμάζει την κοινή στον Kautsky και τον Λένιν θέση για την «εισαγόμενη» ταξική συνείδηση που συναρτάται με τους διανοούμενους ως διευθυντικό κέντρο του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στην απόπειρά του να καθοδηγήσει τις «μάζες» που αντιστέκονται βέβαια γιατί το «ασυνείδητο προηγείται του συνειδητού» και το «υγιές επαναστατικό ένστικτο» κχιιστά περιττή την προπαγάνδισή της επανάστασης (1904: 432· πρβλ. 1903/1904: 394-402· 1906: 101). Οι συνεπαγωγές αυτής της στάσης της αφορούν έτσι τόσο τον «μπλανκισμό», που ελλοχεύει στην οργανωτική πρόταση του μπολσεβικισμού (1904: 428· πρβλ. 1898: 239), όσο και τη γραφειοκρατικοποίηση του SPD που προϋποθέτει το διαχωρισμό της οργανωτικής από την πρακτική πλευρά του εργατικού κινήματος και την υποταγή της δεύτερης στην πρώτη, που ωστόσο έρχεται με τις αναλύσεις της κατόπιν εορτής για να «μαγειρέψει έναν γρήγορο καταπραϋντικό χυλό» (1912/1913: 319· πρβλ. 1906: 165· 1910: 465· 29-8-1911: 38). Ως αντίδοτο μάλιστα σ' αυτή τη φθίνουσα πορεία του κόμματός της η Luxemburg θα προτείνει, με την αξιοποίηση της ρωσικής εμπειρίας του 1905, τη δυνατότητα κήρυξης «μαζικής απεργίας» (1906: 93-97), χωρίς να εμπλακεί στη σχετική αναρχική παράδοση, και τη χάραξη μιας «στρατηγικής ανατροπής» («Niederwerfungsstrategie») για τη Δύση (1910: 344-377· πρβλ. 1906: 152/153· 149). Έτσι με την υιοθέτηση αυτής της «μεθόδου κινητοποίησης των προλεταριακών μαζών»

και ο κομματικός μηχανισμός παύει να περιμένει «μοιρολατρικά» την έλευση της επαναστατικής κατάστασης, με πρόφαση την αναβολή της οικονομικής κρίσης, και η ίδια η «θύελλα» της επανάστασης θα «καλύψει το χαμένο έδαφος», μετατρέποντας αστραπιαία το βηματισμό της «κοινωνικής προόδου σε τροχάδην». Τότε είναι που η «ταξική συνείδηση γίνεται πρακτική, ενεργητική» (1906: 130, 142, 146, 153, 145). Φυσικά ο προβληματισμός αυτός της Luxemburg δεν εκτοπίζεται στα τελευταία της γραπτά που πραγματεύονται την ίδρυση, έξω από το SPD και ενάντια του, μιας νέας επαναστατικής οργάνωσης που θα συμβάλει στο μετασχηματισμό του «αυθόρμητου στοιχείου σε συστηματικό», χωρίς ωστόσο η ίδια να δρα ως κόμμα που επιδιώκει να καταλάβει την εξουσία «παρά ή μέσω των εργατικών μαζών» (14-12-1918: 450).

V.

Η μία πλευρά της σκέψης της Luxemburg συνίσταται στην επεξεργασία ενός οικονομικού ντετερμινισμού που προεξοφλούσε την αναπότρεπτη κατάρρευση του καπιταλισμού. Η βεβαιότητα αυτή εγγράφεται στην αισιοδοξία που καλλιεργούσαν για τον «ιστορικό ρόλο» του προλεταριάτου οι θεωρητικοί ηγέτες του SPD και ειδικότερα ο Kautsky. Η Luxemburg ωστόσο, αρκετά νωρίς και με ορισμένες παλινδρομήσεις, επιχείρησε να καθορίσει με ακρίβεια τον πυρήνα της «ιστορικής αναγκαιότητας» και να συναγάγει τις πολιτικές της συνέπειες. Η εναλλακτική έκβαση της κρίσης, που χαρακτήριζε και κατά τη γνώμη της την ευρωπαϊκή κεφαλαιοκρατική κοινωνία και η οποία δεν εξαντλούνταν σε οικονομική, καθώς επίσης και η ανάδειξη του «υποκειμενικού παράγοντα της σοσιαλιστικής ανατροπής» (1899:401) στοιχειοθετούσε μια διαφορετική αίσθηση του ιστορικού γίνεσθαι. Δηλαδή προϋπέθετε το διαχωρισμό φύσης και κοινωνίας, την απεμπλοκή της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας από τον δαρβινίζοντα εξελικτισμό και την επίκληση της πρωτόγονης κοινοκτημοσύνης και την κομμουνιστικής κοινωνίας του μέλλοντος ως κριτηρίων για την αξιολόγηση των δεδομένων, στα οποία εκφράζεται η «πτώση» του παρόντος κοινωνικού σχηματισμού. Ο φορέας των ιστορικών αλλαγών είναι οι «μάζες» που κινητοποιούν το επαναστατικό τους «ένστικτο» με αυτενέργεια, ωθούν τα κόμματα που επιδιώκουν να τις εκπροσωπήσουν στην πραγματοποίηση της στρατηγικής τους και αξιώνουν απ' αυτά τη δημοκρατική τους λειτουργία, εδραιώνοντας την αρχή ότι ελευθερία σημαίνει «ελευθερία για κείνους που σκέφτονται διαφορετικά» (1918: 359). Τούτο θα συνιστούσε το αποτελεσματικό αντίδοτο στον αύξονα «μπλανκισμό» που δια-

κήρυσσε και εμπέδωνε ο μπολσεβικισμός, ενώ η πρόκληση στη γραφειοκρατική καθίζηση του SPD περνούσε από την υιοθέτηση της «μαζικής απεργίας» και μιας «στρατηγικής ανατροπής». Σ' αυτή τη δέσμη των ιδεών η Luxemburg εμφανίζεται σαν ένας Λένιν της Δύσης και συνάμα σαν ένας Kautsky της Ανατολής. Δηλαδή ήταν απλώς η κόκκινη Ρόζα από το Zamošć που δολοφονήθηκε στο Βερολίνο το 1919...